

R E C E N Z E – R E V I E W S

Frey W., Frahm J.-P., Fischer E. & Lobin W. (2006): The Liverworts, Mosses and Ferns of Europe. – Harley Books, Colchester. [512 pp., ISBN 0 946589 70 4]

Náklad neuveden, cena GBP 45.00, recenzovaný výtisk je uložen v knihovně autora.

Po více než deseti letech od 6. vydání 4. svazku Gamsovy „Kryptogamenflory“ (Frey & al. 1995), obsahující mechorostry a kaprad'orostry, jsme se dočkali dlouho inzerované aktualizace a – jak ocení většina evropské bryologické komunity – anglického překladu této jen stěží zastupitelné určovací pomůcky. Sám fakt, že německý vydavatel souhlasil s udělením licence na anglický překlad, provedený autory (kterými jsou W. Frey, zodpovídající za hlevíky a játrovky, J.-P. Frahm za mechy a dvojice E. Fischer a W. Lobin za kaprad'orostry), je výjimečný a svědčí o značném dopadu předchozího vydání díla; jedná se vůbec o první překlad některého svazku edice, která jinak zahrnuje veškeré kryptogamy od makroskopických řas přes houby po lišejníky. Editace anglického vydání se ujal jeden z nejzkušenějších anglických bryologů a dlouholetý prezident Britské bryologické společnosti Tom Blockeel a myslím, že právě jeho přínos k celkové úrovni díla byl neocenitelný.

Přestože předchozí německé vydání nebylo v Bryonore recenzováno, zmíním koncepci knihy jen stručně, protože naprostá většina našich bryologů toto dílo velmi důvěrně zná. Prakticky celý obsah (453 stran z celkového počtu 512) je vyplněn rozšířenými, dichotomickými klíči, vedoucími od oddělení po čeledi a v rámci čeledí po jednotlivé druhy; v ojedinělých případech jsou doplněny i význačné infraspecifické taxony. Rozšířeným klíčem je míněno to, že před uvedením konkrétního druhu na koncové větvi klíče je zpravidla doplněn 1–2větý „popis“, tedy spíše diagnóza, několika slovy popsaná ekologie a stručný přehled rozšíření v širších geografických celcích Evropy. Některé druhy jsou částečně ilustrovány pérovkami (zpravidla pouze 1–2 diakritické znaky, ilustrací je celkem 166, u mechorostrů až na výjimky přejatých). Knihu uzavírá stručný terminologický slovníček, seznam zdrojů ilustrací, odkazy na další informační zdroje a rejstřík. Forma rozšířeného klíče je patrně jedinou možností, jak na tak malý prostor v podstatě kapesní příručce o rozměrech 210 × 172 mm umístit alespoň nějakou smysluplnou informaci

o všech evropských druzích a zároveň umožnit uživateli jejich určení, i pokud vůbec netuší, kam rostlinu zařadit. Zároveň se zde pochopitelně skrývá i největší slabina v praktické použitelnosti klíče, protože oddělit většinu rodů v jedné dichotomii je při často se vyskytujícím síťovitým charakteru znaků nemožné. Napsat však klíče tak, aby více odrážely reálné stavy znaků, by však znamenalo možná až o polovinu stávající klíče rozšířit.

Co se tedy v anglickém vydání oproti německému změnilo? V první řadě byly doplněny v Evropě nově popsané nebo nově nalezené taxony. Zároveň se poněkud rozšířil i geografický záběr, takže nyní jsou zařazeny i mechorostry Azor, Madeiry a Kanárských ostrovů (v případě kaprad'orostů dokonce Kapverdských ostrovů, Turecka a Kavkazu). U kaprad'orostů přibýlo o polovinu nových ilustrací. Drobné taxony jsou nyní pod klíčovými hesly graficky označeny symbolem • a k mnohým heslům byly se stejným symbolem doplněny užitečné taxonomické poznámky. V mnohých případech bylo upraveno pojetí taxonů a doplněno rozšíření podle nových údajů. Zásadně byla revidována nomenklatura, autorské zkratky byly sjednoceny podle klasické práce Brummitt & Powell (1992) a podstatně byl rozšířen i seznam „další studijní literatury“, zejména o významné rozsáhlejší recentní taxonomické práce. Aby mohla být zachována větší část fungujících klíčů, musela však být zachována v mnohých případech starší pojetí rodů (čeledi Pottiaceae, Grimmiaceae, Bryaceae, Brachytheciaceae, Amblystegiaceae ad.), recentně používaná jména však jsou až na výjimky uvedena; snad rovněž z důvodu požadavku na zachování stávající struktury nebylo použito nové, dnes snad již vcelku všeobecně akceptované vymezení drobných druhů u rodu *Schistidium* (spíše však bude důvodem určitá konzervativnost či vyhraněný postoj autorů, protože např. klíče k rodům *Asplenium* či *Dryopteris* byly přepracovány a rozšířeny značně).

Z nemnoha věcí, které by se daly autorům vytknout, je snad v některých případech určitá nevyváženost v aktuálnosti přejímaných zpracování. Tak na jedné straně byly zapracovány některé *in press* novinky z poloviny letošního roku (*Anastrophyllum jorgensenii* vs. *alpinum*, objev játrovky rodu *Cyathodium* v Itálii), na druhé straně nebylo přepracováno např. dnes již zcela překonané pojetí komplexů *Schistidium apocarpum* (přitom akceptovány jsou drobné taxony okruhu *S. rivulare*, *Racomitrium canescens*, *R. heterostichum*, *Grimmia trichophylla* ad.) nebo *Bryum bicolor*. Alternativní názory však jsou alespoň odkazem zpravidla zmíněny. Občas nejsou rovněž aktuální informace o rozšíření druhů (*Didymodon johansenii* je stále uváděn jen ze Špicberků, u *Notholaena marantae* chybí informace o výskytu u nás apod.). Terénní uživatele asi zamrzí použití o něco silnějšího papíru, což spolu s asi 80 stránkami navíc oproti předchozímu vydání přineslo čtvrtinový nárůst objemu (pro srovnání – v čísle 35 recenzované 4. vydání německé „Moosflora“ s 25 stránkami navíc je objemově poloviční). Přesto jde o dílo v dané kategorii bezkonkurenční, které mohou začínajícím i pokročilejším bryologům přinejmenším jako základní orientační zdroj jednoznačně vřele doporučit.

Frey W., Frahm J.-P., Fischer E. & Lobin W. (1995): Die Moos- und Farnpflanzen Europas. – In: Gams H. (ed.), Kleine Kryptogamenflora, Bd. 4, Ed. 6, G. Fischer Verlag, Stuttgart, Jena & New York.

Jan Kučera

Nebel M. & Philippi G. (eds.) (2005): Die Moose Baden-Württembergs. Band 3: Spezieller Teil (Bryophyta: Sphagnopsida, Marchantiophyta, Anthocerotophyta). – Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart. [487 pp., ISBN 978-3-8001-3278-2]

Náklad neuveden, cena 49.90 EUR, recenzovaný výtisk je uložen v knihovně autora.

Podrobná recenze prvního dílu této publikace byla publikována v časopise Bryonora 28: 28–29, 2001. Jak druhý, v Bryonore nerecenzovaný, tak i současný třetí díl jsou zpracovány stejným způsobem, původně šestičlenný autorský kolektiv byl rozšířen ještě o A. Hölzera, který zpracoval rašeliníky. Není třeba se tedy vracet k náplni kapitol či zpracování jednotlivých druhů.

Zpracování tohoto dílu bylo zřejmě nejkomplicovanější, alespoň podle rozmezí vydání jednotlivých svazků. Určitá konzervativnost či široké pojetí jednotlivých taxonů, zmíněné již v souvislosti s prvním dílem, platí i pro tento díl. Markantní je ihned u rašeliníků, kde např. je akceptován taxon *Sphagnum imbricatum* v širokém a v Evropě od studií Flatbergových nepoužívaném pojetí, které zahrnuje jak *S. affine*, tak *S. austinii*. Samotné *S. imbricatum*, podobně jako *S. recurvum* s. str. v Evropě neroste; nicméně pro posledně jmenovaný taxon je správně použito jméno *S. fallax* (i když rovněž v širokém pojetí, zahrnující drobný druh *S. brevifolium*). U německé publikace dále nepřekvapí oddělení rodů *Lophocolea* a *Chiloscyphus*, stejně jako dnes opět pravděpodobně správnější členění širokého rodu *Lophozia* na klasické rody *Barbilophozia*, *Lophozia* a *Leiocolea*. U rodu *Marsupella* je taxon *M. badensis* považován za varietu druhu *M. funkii*, *M. ramosa* naproti tomu za samostatný druh.

Zajímavým doplňkem celého díla je tabulkově ztvárněný přehled systému, použitý ve všech třech dílech. Podstatným a potěšujícím doplňkem je klíč, resp. celkem pět klíčů k určení vyšších jednotek (až po čeledi a rody), tolik postrádaný v předešlých dílech. Podle úvodního klíče lze určit hlavní skupiny mechorostů; dva klíče slouží pro určení játrovek (lupenité, listnaté), dva pro určení mechů (vrcholoplodé, bokoplodé). Dva terminologické slovníky (morfologický a systematický, ekologický a fytogeografický), přehled zkratk a konečně přehled literatury uzavírají celé dílo (samozřejmě nechybí rejstřík).

Stejně jako při recenzi prvního dílu i zde se nevyhnu poznámkám k fotografické dokumentaci. Uvážíme-li, že játrovky (minimálně některé) se fotografují mnohem nesnadněji než mechy, lze většinu fotografií řadit k velmi zdařilým. Problémy jsou podle mne dva. První se týká pouze rašeliníků, kde některé fotografie nezobrazují zrovna typické exempláře. Nejmarkantněji se mi tento problém jeví u fotografie druhu *S. quinquefarium* (str. 45), která je na první pohled k nerozeznání od *Sphagnum russowii*, vyobrazeného na str. 51 (chybí typické uťaté větve apod., i zkušený sfagnolog druhu podle této fotografie neodliší). Netypické jsou i fotografie druhu *S. fuscum* (str. 38), které spíše připomínají některý druh sekce *Cuspidata*, netypické a spíše matoucí je téměř červené zbarvení rostlinek na fotografii *S. palustre* (str. 27), i když tento druh může mít oranžově zbarvené hlavičky. Naštěstí mnohé druhy i u rašeliníků jsou zobrazeny ve zcela typické podobě, která usnadní poznání i začátečníkovi. Druhý problém je – opět – omezený počet fotografií i u rozsáhlých rodů. U rodu *Marsupella* je na fotografii zobrazen jediný druh, u rodů *Barbilophozia*, *Calypogeia* nebo *Cephalozia* dva druhy, u rodu *Lophozia* pouze tři atd. U některých rodů chybí fotografie alespoň jediného druhu (*Cephaloziella*, *Leiocolea* aj.).

Musím se však přiznat, že najít alespoň nějaké kritické připomínky k uvedenému dílu nebylo vůbec snadné. Upřímně řečeno – která práce je bez nedostatků – a těch je v recenzované publikaci skutečně nepatrně (a mnohé mohou být subjektivního rázu). Jednou větou – stejně jako oba předešlé svazky, vysoce zdařilé dílo, které lze i našim bryologům vřele doporučit.

J. Váňa

Hallingbäck T., Lönnell N., Weibull H., Hedenäs L. & von Knorring P. (2006): Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Bladmossor: Sköldmossor – blåmossor. Bryophyta: *Buxbaumia* – *Leucobryum*. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala [416 p. , ISBN 91-88506-57-6].

Náklad neuveden, cena 43 EUR, recenzovaný výtisk je uložen v knihovně autora.

Skandinávské státy, přesněji řečeno státy Fennoskandie, má většina bryologů spojeny se soubornou ilustrovanou skandinávskou florou (Illustrated Moss Flora of Fennoscandia autorů S. Arnella a E. Nyholmové) či spíše s jejím novým vydáním (Nyholmové Illustrated Flora of Nordic Mosses, jejíž čtyři svazky vyšly v letech 1987–1998 a Damsholtovou Illustrated Flora of Nordic Liverworts and Hornworts, která vyšla v r. 2002). Prozatím neúplná severská flóra mechů je dnes prakticky jediným zdrojem informací a určovací pomůckou pro mechy nejen pokryté

oblasti. Bohužel vydání zbývajících svazků je zřejmě v nedohlednu, proto je potěšitelnou skutečností a zcela jistě zásluhou vůdčí osobností recenzovaného díla T. Hallingbäcka, že v rámci připravované encyklopedie švédské flóry a fauny je první dokončený svazek věnován právě mechům. Bryologům se tak dostává do rukou nové, v určitých momentech průkopnické zpracování švédských mechů.

První svazek široce zaměřené encyklopedie v úvodní informaci seznamuje s celkovou plánovanou koncepcí díla a nalezneme zde i objasnění obecně používaných termínů (systematika, taxonomie, klasifikace, kladistika, nomenklatura aj.). Nechybí ani grafický a rejstříkový přehled klasifikace organismů podle jednotlivých říší (z dnešního „radikálního“ pohledu molekulárních systematiků vymezených poněkud konzervativně, v rámci probíraných říší však s pojetím velmi recentním). Vlastní svazek věnovaný mechorostům začíná popisem morfologie, návodem ke sběru a určování mechorostů. Poněkud v netradičním (spíše účelovém) sledu nejsou zahrnuti zástupci úvodních (primitivnějších) tříd mechů a zpracování začíná třídou Bryopsida. Ve svazku jsou probírány čeledi Buxbaumiaceae, Diphysciaceae, Timmiaceae, Encalyptaceae, Funariaceae, Disceliaceae, Bryoxiphiaceae, Grimmiaceae, Ptychomitriaceae, Seligeriaceae, Archidiaceae, Fissidentaceae, Ditrichaceae, Bruchiaceae, Rhabdoweisiaceae, Schistostegaceae, Dicranaceae a Leucobryaceae. Jsou zahrnuty nejen všechny druhy, zjištěné na území Švédska, ale i některé druhy známé doposud jen z Norska, jejichž výskyt je ve Švédsku možný.

Vlastní zpracování zahrnuje dichotomické klíče k určení jednotlivých druhů, klíče k určení rodů, resp. čeledí chybí. Popisy řádů a čeledí jsou stručné, popisy rodů mnohem podrobnější, těžiště však leží v popisu druhů. Každému druhu je věnována minimálně jedna stránka, což vypovídá o rozsahu informací. Synonyma až na nepatrné výjimky nejsou uvedena, zásadou je pouze uvádění bazionymu; nepřilíživým jevem je uvedení etymologie a zcela novým je fonetická výslovnost latinského jména (podle pravidel, jež autoři považují za klasicky latinské – od výslovnosti vyučované u nás značně odlišné). U každého druhu je zařazena mapka rozšíření ve Skandinávii s plošným uvedením výskytu a body potom odpovídající rozšíření mimo plošně uvedený areál. Velmi zdařilé fotografie druhu v přírodě a často i celkového charakteru stanoviště nebo i detailní fotografie tobolky s obústím jsou samozřejmé. Troufám si bez nadsázky tvrdit, že prakticky všechny fotografie mohou skvěle konkurovat velmi zdařilým fotografiím M. Lütha, považovaným dnes již i mimo území Evropy za špičkové, o fotografiích ve flóře mechorostů Baden-Württemberska nemluvě. To, co je v uvedeném díle pravděpodobně unikátní, je skutečnost, že obvykle ve flórách zobrazované morfologické detaily (fyloid, průřez fyloidem, buňky, tobolka, obústí apod.) jsou zobrazeny rovněž fotograficky (při čemž pozadí těchto objektů je odstraněno a nahrazeno bílým podkladem). Kresby (velmi zdařilé a kolorované) se omezují pouze na celkový habitus plodné rostlinky (v řadě určovacích pomůcek nepoužívaný). Obdobná fotografická dokumentace doprovází řadu dichotomických znaků přímo v klíčích, takže čtenář bez dlouhého pátrání v terminologických slovníčcích či v obecných popisech ihned pozná např. rozdíl mezi „tečkovanými“ a „netečkovanými“ buňkami. Knihu uzavírá poměrně podrobný terminologický slovníček, seznam použité literatury, rejstřík a mapka skandinávských provincií.

Jelikož se jedná o národní flóru, je dílo psané samozřejmě ve švédštině, což poněkud omezí jeho použitelnost v zahraničí kromě severských zemí. Autoři, vědomi si této skutečnosti, uvádějí u každého druhu drobným tiskem jeho stručnou charakteristiku v angličtině, všechny klíče k určení druhů jsou kompletně dvoujazyčné a tudíž stoprocentně použitelné i pro zahraniční bryology. Souborně řečeno – po všech stránkách – i rozsahem (formát A4) špičkové dílo. Jediné, co si lze přát, je aby tento projekt nepotkal osud nové „Nyholmové“ a abychom se brzy dočkali dalších svazků, zahrnujících zvláště bokoplodé mechy a také rašeliníky, pro Skandinávii tak významné.

Szweykowski, J. 2006. An Annotated Checklist of Polish Liverworts and Hornworts. – In: Mirek Z. (ed.), Biodiversity of Poland, vol. 4: 1–114, W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków. [ISBN 83-89648-33-4]

Náklad a cena neuvedeny, recenzovaný výtisk je uložen v knihovně autora.

Prof. J. Szweykowski pracoval několik let na přípravě komentovaného seznamu polských jätrovek, ale tragická smrt mu zabránila téměř dokončené dílo publikovat. Pro tisk připravil rukopis prakticky v nezměněné podobě (doplněny pouze některé aktuální informace ve formě poznámek pod čarou) jeho žák doc. H. Klama. Ten pro dokončení díla musel ještě sestavit index druhů, přiřadit uváděným druhům národní jména a sestavit seznam citované literatury.

Seznam zahrnuje 254 druhů jätrovek a hlevíků zahrnutých v 68 rodech. Každému zahrnutému druhu (běžné druhy nevyjímaje), včetně nově doplněných *Aneura maxima* a *Conocephalum salebrosum* (autorem v rukopise označené jako *Conocephalum conicum* species S) je věnován minimálně odstavec poznámek. Další cennou informací je označení druhů podle toho, zda je autor viděl *in situ* (!), revidoval herbářovou položku (!), považuje výskyt v Polsku za pochybný, tj. doklady chybí a pravděpodobnost výskytu je problematická (?), existuje pouze literární údaj bez dokladu, ale výskyt je nebo byl možný (*), a konečně mylně publikovaný údaj o výskytu v Polsku (druh v hranatých závorkách). Systematický katalog akceptuje nomenklaturu evropského seznamu jätrovek (Grolle & Long, J. Bryol. 22: 103–140, 2000) s několika změnami v podstatě podle evropského klíče jätrovek (Schumacker & Váňa 2005); podle posledně jmenovaného klíče nebo skandinávské flóry (Damsholt 2002) jsou akceptovány některé vnitrodruhové taxony. Kompilátor tohoto seznamu navíc – v souladu s recentními studii na molekulární bázi – akceptoval v rámci širokého rodu *Lophozia* opětovně rody *Barbilophozia* a *Leiocolea*. Kromě „klasických“ vnitrodruhových taxonů jsou u některých (dosud studovaných, převážně lupenitých) druhů uvedeny i kryptické taxony (označované jako „species A“ apod., akceptován je taxon *Pellia borealis* na úrovni druhu), což odráží zaměření autora, který dlouhodobě kryptospeciace u lupenitých jätrovek studoval. V této tradici doplňuje rukopis i H. Klama (např. u druhu *Aneura pinguis*).

O tom, že polská flóra jätrovek je poněkud bohatší než flóra našich jätrovek není třeba pochybovat; Polsko je jednak rozlohou větší, jednak jeho bryoflóra zahrnuje některé severské a hlavně vysokohorské taxony, známé pouze z oblasti Tater. Přesto jsou v katalogu uváděny některé překvapivé údaje druhů, dosud považovaných výlučně za druhy s arktickým rozšířením (z ověřených *Barbilophozia hyperborea*, *Lophozia groenlandica* ve smyslu *L. schusterana*). Pokud se údaje zakládají na správném určení (bohužel se jedná o druhy s taxonomicky velmi problematického okruhu rodu *Lophozia* s.l.), jedná se o celoevropsky významné údaje zpřesňující informace o rozšíření těchto druhů. Do určité míry sporné je subjektivní bazírování na odlišování některých taxonů, které recentní studie považují za synonymní (*Gymnocolea acutiloba* a *G. inflata*, *Lophocolea cuspidata* a *L. bidentata*, *Marsupella badensis* a *M. funckii*, *Porella platyphylloidea* a *P. platyphylla*). Autor toto své stanovisko odůvodňuje tím, že na základě studia polského materiálu se druhy jeví jako rozdílné a nejvýše připouští nutnost dalšího taxonomického studia modernějšími metodami. Tento přístup, vycházející pouze ze studia lokálních populací, autor uplatňoval i dříve (např. studie rodu *Pleurocladula*).

Souborně lze říci, že i když uvedený seznam nepřináší žádné převratné změny v nomenklatuře, které přinesl dříve publikovaný seznam polských mechů (viz Bryonora 33: 42–43, 2004), jedná se o velmi precizní, dlouholetými zkušenostmi s literaturou i v terénu podloženou studii, odrážející celoživotní dílo významného hepatikologa, věnované rodné zemi. Pro nás potěšitelným faktem je skutečnost, že jsou zmíněny i výskyty některých kritických taxonů na našem území a akceptovány v plné míře práce našich autorů, hlavně ty, které se týkají Krkonoš. Vzhledem k tomu, že Polsko je sousedním státem s podobnými podmínkami pro výskyt jätrovek, není tento seznam pro naše bryology bez zajímavosti.